

BYL ČESKÝ POHRANIČNÍ HVOZD NÁRODOVECKÝM MÝTEM, NEBO REALITOU?

Vilém Podrázský

„V Evropě leží Germánie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo.“ Takto popisoval geografickou polohu českých zemí kronikář Kosmas v období vrcholného středověku, a podobně o ní uvažovaly celé generace našich předků. Po celá staletí je v české historii i v národním a lidovém povědomí spojen les v pohraničních oblastech s pojmem „pohraniční hvozď“. Byl popisován jako základ zemské obrany a zachování integrity země i garant identity národa obyvajícího jinak zcela exponovanou českou kotlinu.

Anomálie ve středu Evropy?

Tato jeho funkce je ale občas zpochybňována, a zejména v poslední době je pohraniční hvozď často německými historiky uváděn jako mýtus a národovecká pověra. Podobní němečtí a na ně navázaní čeští historici často zpochybňují význam pohraničního hvozdu, samostatnost a nezávislost českých zemí, a stejně tak i jejich dostatečnou sílu odolat zahraničním tlakům. Připouštějí jejich začlenění do evropské historie spíše jenom jako objektu cizích aktivit. České země jako samostatný subjekt evropské politiky jsou podle nich jen efemérní záležitostí, popřípadě historickým omylem a chybou. Jen málo autorů popisuje tutéž skutečnost z opačné perspektivy a argumentuje značnou nezávislostí českých zemí na středověké Říši a suverénním postavením jejich vládařů v jejím rámci. Je tedy jisté na místě se pokusit rozebrat historické i současné prameny, zabývající se samozřejmě nepřímo lesy českého pohraničí a ekologickými, lépe přírodními, přírodou danými předpoklady politické síly feudálních společností, neboť přímo se touto problematikou nikdo příliš nezabýval. Snad s výjimkou historiků vojenských, beroucích v intencích vojenské metodiky v úvahu geografické a terénní poměry jako integrální součást svých úvah, se značným nebezpečím zanedbání ohledů na názory a objektivní podmínky příslušné doby.

Žádnými prameny není nijak zpochybňován reliéf českých zemí, respektive Čech, který tvoří relativně uzavřený tvar uprostřed středohoří Evropy, s koncentricky uspořádanou říční sítí zpřístupňující zemi. Nutno zdůraznit, že se jedná o vlastní Čechy, region Bohemia, tedy hercynskou část dnešní České republiky. Morava, otevřená z jihu i severu, byla vlastně českými knížaty dobytá a anektována, posléze pevně propojena s přemyslovským českým centrem. Čas od času byla i okupována sousedními státy, například Rakusy nebo Uhry, a cizí vojska jí procházela mnohem častěji. Například do vlastních Čech se nomádští Maďaři nikdy nedostali, a pokud sem později uherská vojska vnikla, byla většinou ráda, že zachránila holý život. Nám na to zbyla památka, zapsaná na seznamu UNESCO – krásná a poetická „Jízda králů“.

Současní evropské historikové berou rádi Evropu jako celek, spjatý kulturou i společnými hodnotami, společnou ideou. Přitom jakoby zapomínali na to, že jednotlivé kmeny a národy byly kromě toho determinovány a ovlivňovány nejruznějšími přírodními, zeměpisnými, historickými i náhodnými vlivy, které z globálních trendů někdy lehce, ale jindy nápadně a zřetelně vystupují. Z tohoto hlediska jsou v evropském kontextu dějiny českých zemí chápány často jako dějiny jednoho (z předních) věvodství středověké Říše, pozdější Svaté říše národa německého. Mnozí němečtí historikové proto chápou české dějiny jako součást

dějin Německa. V historických atlasech pak české země nejsou ani při větším měřítku vylišeny, prostě splývají s Říší.

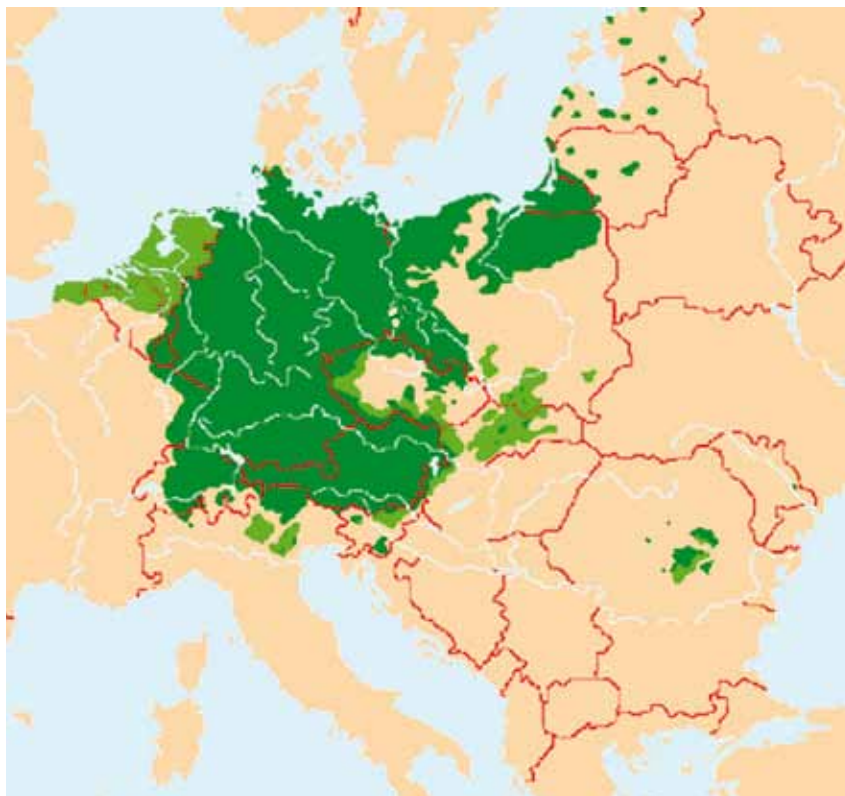
Do jisté míry je to oprávněné – i Kosmas chápal Čechy jako součást Germánie, v římském smyslu, jak je uvedeno v mottu tohoto článku, nicméně o českém národě se vyjadřoval jako o národě svébytném, odlišném od „Němců“. Stejně jako později Dalimil ve století 14. naprosto přesně psal o pohraničním lese jako o lese chráněném českými knížaty, jako o lese, který zemi obklopoval a ji chránil před nepřáteli. Dalimil samotný pak českým králům, kteří „přáli Němcům“, vyčítá klučení a ničení pohraničních lesů a obnažování země nepřátelům. Podobně celkovou situaci chápal i autor či možná redaktor Sachsenspiegels, jednoho z prvních zákoníků v Říši z konce první třetiny 13. století, v době nejčilejší německé kolonizace Východu a úzkého sepectí Přemyslovského regna s Říší, Eike von Repgow, který nepokládal českého krále za rovného ostatním knížatům, neboť „her nicht dudisch nis“ (tj. není Němec). Také titulatura různých koncilů odlišovala Poláky, Čechy a Uhry od *theutonica pars nationis germanicae* (tj. „německá“ část „národů Germánie, germánského národa“).

Význam pohraničního hvozdu pro českou autonomii

Vojenští historikové z období totality psali často o pohraničním hvozdu jako

o součásti cílevědomé obrany země. Tak tomu určitě nebylo, česká knížata, králové a vůbec nobilita se chovali jako typičtí feudálové, tedy nehleděli na etnické otázky, na jazyk jako na národní specifikum a hájili každý tvrdě a sobecky svoje zájmy. Objektivním výsledkem však byla záchrana slovanského, českého etnika, a dokonce občasný výrazný vliv na zahraničí. Zajímavá je z tohoto hlediska enkláva slovanského jazyka a národa v Horní Lužici, dnešních Lužických Srbů, kteří nejhustěji obývají oblast Budyšínska, Chotěbuzska, Zhořelecka a Žitavska (obr. 1). Vůbec nemusí být náhoda, že toto území náleželo v době maximálně intenzivní německé kolonizace k českému království a do správy českých Ronovců – k nim například patřil „první muž království“ za prvního Lucemburka na českém trůně, pan Jindřich z Lipé. A tak zatímco téměř celé Slezsko podleho německé kolonizaci, daný region si udržel do značné míry svůj slovanský charakter i daleko na západě v podmínkách plného německého jazykového obklíčení. Podobně přispělo odolávání českého prostoru germanizaci do 15. století k záchraně a v době bratřické okupace Horních Uher výrazně podpořilo i vznik moderního slovenského národa v příštích staletích. V této době poklesl asi hlavně díky nájezdům vojenských oddílů podíl německy mluvícího obyvatelstva na zhruba třetinu a posílil slovenský (a maďarský) živel v Horních Uhrách. Koneckonců, i když je i na Západě známý výrok Bismarcka: „Kdo je pánem Čech, je i pánem Evropy“ zpochybňován jako básnická licence, pan kancléř určitě věděl, o čem mluví, a v tomto smyslu i svižně jednal.

Je tedy vůbec možno odhadnout, (1) zda měl pohraniční hvozď objektivní význam a (2) zda mohl český stát obstát jako samostatný v evropském autodestrukčním prostoru za podmínek národní expanze silnějších sousedů? Na první část otázky snad mohou odpovědět soudobé zmínky a průběhy válečných střetů v historii. Od 9. století je tak zmiňován v bavorských pramenech Nordwald (Nortuuald), později *silva Boemica*, *nemor Boemicus*, *silva Boemiae*, podobně je tomu i ve zdrojích saských. Kroniky tak zřetelně oddělují Čechy od okolních zemí geograficky, za výslovného uvedení hraničních lesů, pokrývajících hory nebo vysočiny zemi obkružujících. Je doložena i existence tzv. přeseky, tedy pokáceného a mladými stadii prorostlého lesa, mimo jiné i na moravské hranici, chránící zemi i z východu, kde

Obr. 1: Vývoj (regresivní) německé jazykové oblasti v 15. až 17. století, tedy v době tzv. spanilých jízd, husitské a bratřické okupace Horních Uher a šíření české písemnosti na jejich území. V Sedmihradsku se jedná především o „řádění“ Vlada IV. Tepese, předlohy literárního Draculy. Zdroj: <http://cs.wikipedia.org> (upraveno).

v panonské oblasti představovali nomádští dobyvatelé neustálé nebezpečí. Knížectví, později pak království, mohlo být díky svému kompaktnímu a od sousedů izolovanému tvaru jen obtížně po částech přičleněno k okolním zemím, konkrétně k Říši, tak jak se tomu dělo v Podunají, v Alpách, na území mezi Sálou, Labem a Odrou či ve Slezsku. Rovněž je možno doložit, že většina rozhodujících bitev ve středoevropském prostoru, pokud nesměřovala přímo do Čech, se odehrávala v poměrně blízkosti, ale téměř vždy mimo českou kotlinu. Výjimku představovaly kampaně s cílem pokořit místní kmeny nebo centrální vládu (výpravy Karlovců, včetně bitvy u Canburgu, války Přemyslovců proti ústřední císařské moci, kruciáty proti husitům, stavovské povstání), nebo později rozdrtit a zneškodnit ekonomickou a mocenskou základnu rakouského císaře (vpády za třicetileté války, rakousko-pruské války v 18. a 19. století, válka v r. 1866). I asi nejslavnější bitva, tedy bitva u Slavkova, byla svedena na Moravě. Přehled válek, bitev a zahraničních intervencí obecně také dokládá, že velká tažení do Čech se dala po docela přesně definovaných, tzv.

zemských stezkách a trasách, vedoucích poměrně stabilně týmiž definovanými místy.

A tak je možno předpokládat a zdůraznit značný přínos českého pohraničního hvozdu, resp. lesnatého hornatého a členitého území, pro pozdější utváření Evropy, především v prvním období „kmenových“ válek a výbojů, kdy jazyk a etnikum (kmenová příslušnost: Slované, Frankové, Švábové, Bavoři, Sasové) v raném středověku ještě hrály značnou roli, a poté v počátcích novověku, kdy se evropské národy začaly opět probouzet, formovat a vyčleňovat. Byl dobře chápanou skutečností i v německých geopolitických úvahách, kromě výše uvedeného kancléře Bismarcka je možno uvést i výroky J. Goebbelse, který se stal mimochodem zjevným metodikem sudetoněmeckých i řady novějších německo-historických a na ně navázaných českých emigrantských úvah, postupů a metod, přejatých i některými moderními aktivistickými hnutími. Ten mimo jiné uvedl ve svém projevu k německé inteligenci z října 1939: „Druhým opěrným bodem je vlastní středoevropské území, kde přebývají tři slovanské národy – Češi, Slováci a Po-

láci. Toto území bylo dobyto rozložením českého přírodního prostoru pomocí sebeurčení Sudet a odtržení Slovenska.“

Centra feudální politické moci

Na druhou část našeho dotazu může alespoň částečně odpovědět obecné zohlednění ekonomického základu síly a moci feudálních států – odlesnění a převedení lesů na zemědělskou půdu v příznivějších přírodních podmínkách (obr. 2) a podobně i posouzení distribuce půdních typů, u kterých lze předpokládat vhodnost pro dané stadium jejich poměrně primitivního zemědělského využívání (viz http://eusoiils.jrc.ec.europa.eu/projects/soil_atlas/index.html). Odlesněné oblasti, stejně tak i oblasti výskytu kvalitnějších zemědělských půd, indikují vhodné podmínky pro vznik centralizovanějších politických center. Není náhodou, že v daném stadiu společenského a hospodářského vývoje zde vznikala jednotlivá význačná vévodství, spojená i s významnými rodovými dynastiemi. Tyto oblasti odpovídaly dřívějším kmenovým oblastem význačných germánských skupin (nebo slovanských kmenů). V 10. století se tak střetala síla bavorských vévodů Luitpoldů s porýnskou franskou dynastií Huntfridingerců (Švábsko), Konrádovců s jejich rivaly, Babenberky ve Francích a otonskou dynastií Liudolfů v Sasku, ve 12. století to byla bavorská základna Welfů, rakouská Babenberků, švábská Stauffů, saská Wettinců,

Welfy později nahradili Wittelsbachové, ze Švábska se pak vyloupli Habsburkové. Vzájemné soupeření jednotlivých dynastií a vzájemná „kontrola“ bránila ve feudální době jejich trvalejšímu spojování a umožnila českým knížatům, později králům, zachovat velkou míru samostatnosti. To bylo ale zároveň podmíněno jejich silou, schopnou odolat současnému útoku i dvou sousedů najednou, což bylo v několika případech skutečností. Oblast využitelné zemědělské půdy v samotné oblasti Čech byla naprosto rovnocenná sousedním německým vévodstvím, navíc po připojení Moravy a později i Slezska, i když již etnicky z podstatné části německého, představovalo české království celek srovnatelný svojí ekonomickou a vojenskou silou s většinou Říše, jak uvádějí i odhady počtu vojsk pro období raného feudalizmu. Počet obyvatel českých zemí byl například do 15. století vyšší než počet obyvatel britských ostrovů. Navíc česká knížata a králové se do říšské politiky zapojovali velmi aktivně a od 11. století vždy měli v Říši spojence, zpravidla toho silnějšího. Respektive – nejsilnější z německých vévodů a císařů (nebo vzdorocísařů) byl ten, kdo měl za spojence českého vládce.

Další vývoj pohraničního hvozdu

Samotný les pokrývající české pohraniční hory pak v následujících staletích doznal značný vývoj a změny. Nejprve byl objektem značně intenzivní kolonizace

ve 13. a 14. století, která zcela změnila etnické poměry v zemích české koruny. Poslední čeští přemyslovští králové se zapojili do evropské politiky, stali se – stejně jako později Lucemburkové – jedněmi z hlavních evropských dynastií a neprůchodné pohraniční lesy jim byly spíše na překážku expanze – proto je osazovali nejen českými, ale hlavně zahraničními, tedy německými kolonisty. Po krátkém, ale intenzivním odlivu německého živlu za husitských válek došlo ke druhé vlně německé kolonizace, představované především protestantskými emigranty z méně nábožensky tolerantních oblastí Říše či Evropy obecně. Po několika staletích stále intenzivnějšího ekonomického využívání pak došlo k vysídlení tohoto obyvatelstva a jen k částečné náhradě populace v pohraničních regionech. Vznikl tak velmi dobré podmínky i pro ochranu přírody a obnovu velkých ploch lesů. To ovšem zkomplikovala imisní kalamita a následně spíše extenzivní lesnické zásahy a ekologický aktivismus současné doby. Přesto jsou lesy kryjící pohraniční české a moravské oblasti dosud hodnoceny jako jedny z nejzachovalejších v Evropě, byť se silným lidským vlivem. Přírodní podmínky spolu s vhodnou politikou vládnoucí středověké dynastie tak s velkou pravděpodobností napomohly tomu, že český stát přečkal jako velmi nezávislý subjekt od 7. do 15. století a zachoval si svůj slovanský dominantní živel. Pohraniční hvozdy tedy s velkou pravděpodobností je reálným, existujícím historickým objektem, majícím značný význam minimálně pro obyvatele Střední Evropy. Protože – kdyby přežití našich předků nebylo i vlivem „pevnosti“ vytvořené přírodou úspěšné, pak bychom musili připustit extrémní pevnost jejich myslí a srdcí – což při pohledu na naše současné čelní politické a hospodářské představitele můžeme jen obtížně připustit.

Poděkování: Článek vznikl v rámci řešení projektu KUS QJ1320122 Optimalizace managementu zalesňování zemědělské půdy ve vztahu ke zvýšení retenčního potenciálu krajiny, adaptací článku ve vědeckém časopise Zprávy lesnického výzkumu. Autor děkuje Ing. Petru Vopěnkovi za pomoc s mapovými výstupy.

Autor:

*prof. Ing. Vilém Podrázský, CSc.
FLD ČZU v Praze, Praha 6 - Suchbátka
E-mail: podrazsky@fld.czu.cz*

Obr. 2: Rozložení lesů v Evropě v současné době (2012).

1. Čechy, 2. Morava, 3. Slezsko, 4. Sasko, 5. Durynsko, 6. Franky, 7. Bavorsko, 8. Rakousko, 9. Švábsko

